

УДК 378.1

ОСВІТНІЙ ПРОСТІР УНІВЕРСИТЕТУ ЯК УМОВА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИПУСКНИКА

Беленька Г. В.

У статті представлено освітній простір університету як умову формування професійної компетентності студента. Розкрито складові поняття "освітній простір" та подано їх характеристику. Особливу увагу автор звертає на інформаційні ресурси університету, наголошуючи, що серед них базовим компонентом інформаційного простору лишається бібліотека.

Ключові слова: університет, освітній простір, матеріальна база, інформаційні ресурси, кадровий потенціал, психологічний клімат.

В статье рассмотрено образовательное пространство университета как условие формирования профессиональной компетентности студента. Раскрыты составляющие понятия "образовательное пространство" и представлена их характеристика. Особое внимание автор обращает на информационные ресурсы университета, подчеркивая, что среди них базовым компонентом информационного пространства остается библиотека.

Ключевые слова: университет, образовательное пространство, материальная база, информационные ресурсы, кадровый потенциал, психологический климат.

The article describes educational space of a university as a condition of professional competence formation in students. It reveals constituent parts in the notion of "educational space" and shows their characteristic features. The author draws special attention to informational resources of a university, emphasizing, that the basic component is still a library.

Key words: university, educational space, resource base, informational resources, human resources, psychological climate.

Актуальність теми зумовлена потребою часу, який характеризують процеси трансформації системи освіти в усьому світі та в Україні, зокрема. Сучасна вища освіта вийшла за межі інтелектуального дискурсу і стала справжнім джерелом передбачення та формування майбутнього. Для неї є характерним факт пріоритету особистісних цінностей студента перед навчальними, полікультурність, інтегративність, демократичність, динамічність. Все це накладає відбиток і висуває нові вимоги до освітнього простору вищого навчального закладу.

Аналіз останніх публікацій, окреслення невирішених питань. Поняття "освітній простір" (ОП), набуло широкого розповсюдження завдяки працям Н. В. Бастун, А. О. Веряєва, М. Я. Виленьського, В. І. Гинецінського, В. Я. Конєва, Л. В. Левчук, В. Марачі, В. І. Панів, І. К. Шалаєва, Н. В. Шіголева та ін. У працях даних авторів розкрито переважно внутрішні (педагогічні, психологічні, дидактичні та ін.) зміни в системі освіти, що формують освітній простір навчального закладу. Проте все нагальніше, особливо для вищих навчальних закладів, постає потреба зв'язків освітнього процесу університету з діяльністю інших державних, недержавних та міждержавних установ. Це дозволяє розширити освітній простір і забезпечити інтеграцію навчальних занять не лише з практикою майбутньої професійної діяльності випускника, але й з життям соціуму, залучити його до загального вітчизняного та міжнародного співтовариства однодумців.

Мета статті полягає у характеристиці складових освітнього простору університету та висвітленню досвіду його організації в Київському університеті імені Бориса Грінченка.

Виклад основного матеріалу. Освітній простір вищого навчального закладу багатовимірний. Насамперед, він визначається як соціальний простір, тобто простір соціальної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Його складовими є матеріальна база, що забезпечує умови навчання; інформаційний простір, що реалізується через

змістове наповнення всіх видів діяльності студента; кадровий потенціал та психологічний клімат, що забезпечують комфортність суб'єктивного освітнього простору (простору особистості) кожного з учасників освітнього процесу.

Матеріальна база вищого навчального закладу нерідко створює його репутацію як сучасного чи ретроградного. Мова не йде про зовнішній вигляд приміщень, хоча і він впливає на формування іміджу закладу. Більш значущим є стан технічного обладнання. Саме воно засвідчує конкурентоздатність вишу у світі медіатехнологій та міжнародного співробітництва. Наявність сучасної техніки, комп'ютерних класів, програмового забезпечення, вільної WI-FI зони, електронних навчальних ресурсів тощо сьогодні є необхідним атрибутом освітнього простору університету.

Інформаційний простір сучасного вишу насичує кожну мить перебування студента в його стінах. Його призначення – створення умов, за яких наявність інформації призводить до появи нового знання та нового рівня освіти. Основними компонентами *інформаційного простору* є:

- 1) інформаційні ресурси;
- 2) засоби інформаційної взаємодії;
- 3) інформаційна інфраструктура.

Серед інформаційних ресурсів базовим компонентом інформаційного простору університету лишається бібліотека. Традиційні, базові функції вишівської бібліотеки з часом не зазнали значних змін. Актуальні вони і в наш час: супровід освітнього процесу, забезпечення науково-дослідної діяльності, культурно-просвітницька та методична робота. Але сьогодні в умовах, коли значна кількість годин у навчальних планах вишів відведено самостійній роботі студентів, зросла роль бібліотеки як навігатора, що орієнтує читача в інформаційних потоках (масивах), у міру можливості допомагає йому долати складнощі пошуку і збору інформації. Електронні каталоги, вітчизняні та зарубіжні бази даних не завжди можуть допомогти студентам, особливо перших курсів. Новачкам необхідний суб'єктний супровід. Роль такого "куратора" може взяти на себе хтось із працівників бібліотеки, викладачів, а можуть студенти старших курсів – магістри, які, наприклад, у Київському університеті імені Бориса Грінченка є справжніми кураторами груп студентів першого курсу. Саме вони проводять у вересні для першокурсників так звані "тренінги адаптації" і допомагають їм увійти в університетське середовище. У зміст тренінгів включено і роботу з каталогами та комп'ютерами у читальному залі бібліотеки.

Для ефективної інформаційної підтримки студентів заочної форми навчання, як і тих, хто навчається за індивідуальним графіком, у бібліотеках великих ВНЗ створюються абонементи відділу дистанційної освіти, оснащені сучасною комп'ютерною і телекомунікаційною технікою та найбільш повним асортиментом електронних навчальних матеріалів. Звичним явищем у більшості вишів України стали університетські репозиторії, електронні наукові журнали, електронні методичні кабінети.

Проте задля забезпечення конкурентоздатності сучасного випускника як на вітчизняному, так і зарубіжному ринку праці, необхідне розширення інформаційного простору університету. Воно можливе за рахунок проведення міських, регіональних, Всеукраїнських та Міжнародних конференцій, семінарів, конкурсів наукових студентських робіт, що все частіше переводяться в режим онлайн спілкування. Використання соцмереж, спілкування у наукових групах за інтересами, обговорення навчальних і наукових проблем у чаті також розширює інформаційний простір і сприяє забезпеченню якості вищої освіти. Соціальні мережі використовуються як додаткові засоби інформаційної взаємодії, до якої долучаються як вітчизняні (наприклад, студенти інших українських університетів, письменники, вчителі, вихователі тощо), так і зарубіжні (студенти, викладачі, волонтери, журналісти). Комплекс програмно-технічних засобів, організаційних систем та нормативних баз, що забезпечує організацію взаємодії інформаційних потоків, функціонування та розвиток засобів інформаційної взаємодії та інформаційного простору вищого навчального закладу складає його цілісну інформаційну інфраструктуру.

Розширенню університетського інформаційного простору сприяє проведення лекційних і практичних занять на базах практики, у музеях, бібліотеках, виставкових залах, ботанічному саду, планетарії тощо. Такі заняття не лише урізноманітнюють студентські будні, але й сприяють розвитку пізнавальних та задоволенню професійних інтересів студентів, самостійності мислення, розширюють світогляд.

До інформаційних ресурсів відносимо й ту інформацію, яку студенти отримують від викладачів під час навчальних занять і у позанавчальний час. Зміст, якість та доцільність отриманої інформації обумовлена *кадровим потенціалом* навчального закладу, кафедри. Перехід від навчання на компетентнісних засадах до навчання на засадах дослідження, що є актуальним на сьогоднішній день, зумовлює увагу до наукових досліджень викладачів вишів.

Беззаперечною є думка, що визначальною в освітньому просторі будь-якої ланки освіти є роль особистості педагога. У вищій школі, коли мова йде про формування професійної компетентності студентів – майбутніх фахівців своєї справи, ми говоримо про *формуючу* роль педагога. Проте особистість педагога визначається не даною йому "владою", і не "нормованістю" ролі, а соціальною значущістю його праці, особистісними якостями, сповідуваними та демонстрованими цінностями, професійними здібностями та вміннями. До останніх відноситься вміння здійснювати наукові дослідження, організовувати освітній простір і вибудовувати взаємини зі студентами.

Дослідження низки авторів (А. Алексюка, Л. Артемової, В. Бондаря, Н. Гузій, Н. Кузьміної та ін.) довели, що розвиток освіти на сучасному етапі неможливий без залучення студентів університету до науково-дослідної роботи. Це пояснюється тим, що перебудовчі процеси в суспільстві набули такої сили та динамічності, що активно впливають на систему освіти і потребують від молодого фахівця не лише знань та умінь професійної діяльності, але й умінь досліджувати змінні процеси, оцінювати їх, передбачати та прогнозувати доцільність педагогічних дій тощо. Сучасна вища школа впевнено набуває статусу школи мислення, а не школи пам'яті, а наукова діяльність суб'єктів навчального процесу в ній – вектору формування професійної компетентності.

Для сучасних студентів вищих навчальних закладів характерна самостійність мислення, активність і впевненість у своїх силах. Вони здатні до продукування нових ідей, і більш схильні до отримання навчальної інформації через практико-орієнтовані дії аніж через вивчення теоретичних джерел. Це робить можливим залучення їх з першого курсу до самостійних пошуків у професійній сфері, що сприяє формуванню дослідницького характеру їхньої подальшої роботи.

Цілісно систему організації наукової діяльності студентів в умовах ВНЗ можна представити наступним чином: аудиторна (в межах вивчення навчальних дисциплін) і позааудиторна, що відбувається спочатку у тісній співпраці з викладачем, а згодом набуває все більшої самостійності. В умовах аудиторного навчання студенти отримують інформацію про мету створення університетів, відмінність університетської освіти від освіти, що здобувається в інших навчальних закладах, завдання університетів та організацію фахової підготовки в них, роль наукових досліджень у розвитку науки, знайомляться з методами наукового педагогічного дослідження. Надалі робота здійснюється за двома напрямками: перший – сегментарне включення студентів у галузь наукового дослідження через надання завдань для самостійної роботи в межах вивчення тем навчальних курсів. Насамперед мова йде про збір та аналіз інформації, тобто про експрес-дослідження в контексті опанування фахом. Студенти послуговуються методами спостереження (наприклад: у які ігри грають сучасні діти, чим цікавляться), опитування (наприклад, батьків: скільки часу в день вони приділяють іграм з дитиною?), аналізу продуктів діяльності дітей (наприклад, малюнків на тему "Мій вихідний день"). Вміння збирати й аналізувати інформацію є основою успішного проведення крос-досліджень та довготривалих бакалаврських і магістерських досліджень на старших курсах.

Інша форма організації наукової роботи: ознайомлення у позанавчальний час з системою проведення наукових досліджень студентів в університеті (інституті) через включення у діяльність наукових студентських гуртків, залучення до конкурсів, акцій, конференцій тощо. На перших засіданнях наукових гуртків студентів знайомлять з перспективами втілення їхніх наукових розробок в освітній процес дошкільних та позашкільних навчальних закладів, школи, ВНЗ, що посилює мотивацію до наукового пошуку.

Наукове пізнання розпочинається з визначення мети дослідження та накопичення фактів. На першому курсі навчання у вищому педагогічному закладі освіти така діяльність може бути виконана студентами у вигляді навчально-дослідних

завдань у контексті вивчення курсу "Вступ до спеціальності". Наприклад, з метою включення студентів у професійну діяльність та формування фахової мотивації навчання, як навчальне завдання, їм ставиться завдання поспілкуватися з дитиною – спробувати самостійно встановити контакт, поставити низку запитань, записати відповіді. Іншого разу – поспостерігати за іграми дітей: визначити, що покладено в основу ігрового сюжету (події оточуючого життя, літературний чи телевізійний сюжет тощо). Наступного – зібрати інформацію про особливості адаптації дітей, які відвідували і тих, що не відвідували дошкільний навчальний заклад, до навчання в школі. Надалі – на практичних заняттях інформація, отримана студентами, порівнюється, аналізується і влітається в контекст теми курсу. Вміння збирати, аналізувати та узагальнювати факти дозволяє студентам з перших кроків навчання у виші налаштуватися на активну дослідницьку діяльність, робить навчальний процес більш цікавим і практико-орієнтованим.

Наступний крок – ознайомлення з класичними і новітніми науковими дослідженнями у фаховій сфері, що підтверджують, пояснюють чи інтерпретують отримані факти. Як показує досвід роботи зі студентською аудиторією, найбільш цікавими для них виявляються дослідження, що здійснювалися їхніми викладачами і які можна детально обговорити, оперуючи фактичними матеріалами більше, ніж теоретичними положеннями. Це покладає обов'язок на кожного викладача вищої школи – займаючись викладанням не виходити з поля самостійних наукових досліджень, втілювати їх у навчальний процес та долучати до них студентів.

Традиційно студентів з першого курсу залучають до написання рефератів, розглядаючи такий вид роботи як підготовку до наступних і більш ґрунтовних видів наукових праць. Проте у вік розвинених комп'ютерних технологій студенти, у підготовці рефератів, здебільшого компілюють готову інформацію з інтернет-джерел, механічно підтасовуючи її під тему реферату. Щоб цього не сталося, формуємо у студентів ставлення до реферату як до моделі первинного документу, а реферування розглядаємо як процес аналізу документа й складання його скороченого тексту, що відтворює основні положення. Спочатку вчимо мікрозгортання інформації, пропонуючи студентам на практичних заняттях невеликі статті для прочитання і наступного реферування, результати якого аналізуються тут же в аудиторії. Викладач також виконує цю роботу і пропонує її студентам для аналізу. Статті для реферування можуть бути запропоновані як викладачем, так і студентами.

Методика реферування полягає у послідовному здійсненні операцій, пов'язаних з оцінкою, відбором, аналізом і узагальненням відомостей, які містяться у первинному джерелі. Тож студенти вчаться послідовному виконанню цих логічних операцій. Спочатку вчимо готувати монографічні, або одноджерельні реферати, згодом – зведені, або багатоджерельні, оглядові.

Важливими засобами оволодіння вміннями з дослідницької діяльності є консультування студентів викладачем та спільні з ним дослідження, за результатами яких оформляються наукові статті. Індивідуальні навчально-дослідницькі завдання у такому разі вписуються у схему колективного дослідження. Студентам подобається працювати з викладачами, вони відповідально ставляться до завдань і пишуться статтями, в яких мають авторство. Спільна діяльність мотивує їх до подальшої активності у наукових пошуках.

Звичайно, бажано, щоб навчально-дослідницькі завдання були цікавими для студентів і допомогали їм по-новому поглянути на деякі звичні речі. Наприклад, ми пропонували наступне: переглянути впродовж тижня якомога більшу кількість мультимедійних фільмів для дітей, що демонструються на головних телеканалах українського телебачення і проаналізувати їх за наступними показниками: країна – виробник мультфільму (вітчизняний чи зарубіжний); зручність часу для перегляду мультфільму дітьми; яскравість сюжету; пізнавальна цінність; моральна цінність; тривалість у часі. Дані необхідно було внести до таблиці і проаналізувати. При першому обговоренні отриманих результатів ми побачили, що студенти в першу чергу звертають увагу на сюжет і привабливість персонажів, не аналізуючи їхню поведінку та її вплив на поведінку дитини. Так, наприклад, всі без винятку позитивно оцінили мультсеріал "Маша і Ведмідь" (Росія, студія Анімакорд), мультфільми "Шрек" та "Аладдін" (США, студія WaltDisney).

Проте, при більш детальному і вдумливому аналізі рис характеру та поведінки героїв, студенти змогли побачити, що Маша вперта і неслухняна, у неї зовсім

відсутня емпатія і навіть бажання подумати про ближнього, Фіона з легкістю готує яєчню з яєць, узятих з живого гнізда, Алладін здійснює на базарі дрібні крадіжки, а принцеса Жасмін демонструє надзвичайно еротичне вбрання танцівниці, а ніяк не принцеси. Водночас всі ці герої сприймаються дітьми як зразок для наслідування – від зовнішності до поведінки. Без сумніву, є у героїв улюблених мультфільмів і позитивні риси, які діти також наслідують. Це доброта, вірність і щирість, весела вдача і кмітливність, винахідливість тощо. Студентам ставиться питання: "Що ж мають робити дорослі? Заборонити дітям дивитися мультфільми?" На основі аналізу психологічних особливостей, потреб та інтересів дітей дошкільного й молодшого шкільного віку студенти самостійно шукають відповідь на поставлені питання. У своїх пошуках вдаються до інших методів наукового дослідження – опитування дітей, анкетування батьків, спостереження за поведінкою та іграми дітей після перегляду мультфільмів тощо.

Результатом такої роботи може стати: педагогічний аналіз мультфільму; презентація добірки мультфільмів з їх педагогічним аналізом та методичними рекомендаціями для батьків; складання каталогу та педагогічних анотацій до зарубіжних і вітчизняних мультфільмів за рубрикаціями: пізнавальні, спрямовані на розвиток моральних якостей, спрямовані на розвиток естетичної сфери, філософські тощо; створення дидактичних мультфільмів власними силами; написання методичних рекомендацій для батьків з питань використання мультфільмів у вихованні дітей тощо. В іншому варіанті результатом самостійного дослідження може стати доповідь на науковій конференції, виступ на науково-методичному семінарі, участь у науковому конкурсі чи науковому проекті з проблем освіти та виховання. Завдання викладача на цьому етапі – сформулювати у студентів ставлення до процедури думання як до цінності, спонукати до самостійності у міркуваннях та формуванні висновків.

Наукові студентські проекти є найбільш цікавими для їх виконавців у тому випадку, коли результатом виступає конкретний продукт – самостійно створений фільм, мультфільм, дидактична гра, каталог творів сучасної дитячої літератури чи художніх картин, доступних дитячому сприйманню, до яких додаються самостійно розроблені методичні рекомендації тощо.

Нова парадигма освіти обумовила зміни видів і характеру навчальної взаємодії у ВНЗ у напрямку підсилення активності та розвитку самостійності студентів у процесі оволодіння знаннями. Провідними і стандартними в ході навчальної взаємодії стають:

– спільне визначення студентами та викладачем кола актуальних питань фахової підготовки, організація викладачем діяльності студентів у напрямку їх розв'язання;

– спільний пошук шляхів розв'язання, окреслених викладачем та студентами, питань їхньої фахової підготовки та особистісного розвитку;

– співпраця студентів у контексті оволодіння базисними знаннями з курсу між собою, колективами баз практики, іншими державними й недержавними установами;

– самоорганізація студентами навчально-пізнавальної діяльності за рівнями складності та самоконтроль за якістю підготовки під коригуючим впливом викладача.

Такий підхід до організації освітнього процесу забезпечує позитивний *психологічний клімат у колективі*. Він виступає передумовою успішного формування професійної компетентності студентів. Про це свідчать праці таких авторів, як А. Влащенко, О. Киричук, Н. Мансуров, Е. Овчиннікова, Б. Паригін, О. Петровський та ін.

Сприятливий психологічний клімат характеризується певними суб'єктивними ознаками, які розкривають його внутрішню суть:

- 1) наявність позитивної перспективи для групи і кожного її індивіда;
- 2) взаємодовіра і висока взаємовимогливість у групі;
- 3) ділова критика;
- 4) вільне висловлювання власної думки, відсутність тиску викладача на студентів, достатня поінформованість студентів про цілі та завдання, що стоять перед ними;
- 5) задоволеність навчанням і належністю до групи;
- 6) прийняття на себе відповідальності за стан справ у групі;
- 7) уболівання за честь колективу, бажання зробити посильний внесок у його подальший розвиток;

8) відсутність тиску викладача на студентів і визначення за ними права приймати рішення;

9) чуйність, але водночас вимогливість викладача у ставленні до кожного студента;

10) створення в колективі умов для активної професійної та творчої діяльності, самореалізації, самоствердження та саморозвитку кожного.

Позитивний психологічний клімат визначається тим, наскільки в колективі усвідомлені мета та завдання діяльності, наскільки в ньому гарантоване дотримання всіх прав і обов'язків його членів. Важливими є моральні цінності, що прийнятні в колективі, а також ті неофіційні відносини, що складаються між учасниками освітнього процесу. Відповідальність за психологічний клімат у студентській групі ми цілком покладаємо на викладачів. Тож знову повертаємося до ролі особистості педагога у формуванні особистості студента.

Та все ж ядром освітнього простору, або його "центром тяжіння" є освітня програма ВНЗ [3]. Сьогодні вищі навчальні заклади самі визначають перелік нормативних та вибіркових дисциплін для студентів, кількість годин на їх вивчення, форми контролю. Ми ще не знаємо, чим обернеться самостійність та автономність вишів у наданій можливості для їх випускників. Кожен університет вибудовує свій освітній простір, що стає освітнім середовищем для формування особистості, закладає в його основу власні цінності і виконує вже не покладену кимось ззовні, а самостійно визначену місію. Місія Київського університету імені Бориса Грінченка – "сприяти кожному в цілісному розвитку і лідерському становленні, служити людині, громаді, суспільству". Над реалізацією місії працює весь колектив, створюючи той освітній простір, що забезпечує формування цілісної особистості й конкуренто-спроможного фахівця.

Література

1. Биков В. Ю. Навчальне середовище сучасних педагогічних систем / В. Ю. Биков // Професійна освіта: педагогіка і психологія / за ред.: І. Зазюна, Н. Ничкало, Т. Левовицького, І. Вільш // Україно-польський журнал. Видання IV. – Ченстохова; Видавництво Вищої Педагогічної Школи, 2004. – С. 59–80.

2. Нечітайло І. С. Освітній простір вищого навчального закладу: особливості організації з позиції соціології [Електронний ресурс] / І. С. Нечітайло. – Режим доступу:

http://scientists.kharkov.ua/media/kunena/attachments/422/2012_2013-04-07.doc –

Назва екрана.

3. Попов А. А. Образовательное пространство: социология и технология конструирования [Електронний ресурс] / А. А. Попов // Матеріали учасників ММК. – Режим доступу:

<http://www.fondgp.ru/lib/mmk/50> – Назва з екрана.

4. Рибка Н. М. Єдиний освітній простір як інтегративна система: соціально-філософський аспект : автореф. дис. ... канд. філос. наук : спец. 09.00.03 "Соціальна філософія та філософія історії" / Н. М. Рибка. – Одеса, 2005. – 16 с.

5. Ткач Т. В. Структурно-цільовий аналіз розвитку освітнього простору як психолого-педагогічної категорії / Т. В. Ткач // Українська педагогіка. – 2008. – Вип. 14. – С. 118–123.